

*Артем ДЖЕРІПА*  
*здобувач третього рівня освіти (PhD).*  
*Науковий керівник: доктор політичних наук,*  
*професор Ю. В. Узун*  
*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*  
*м. Одеса, Україна*  
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-8626-3643>

## **«ПРОСТОРОВА РЕВОЛЮЦІЯ» І РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: ВИТОКИ ТА НАСЛІДКИ**

«Просторова революція» – розворот у теоретико-методологічних підходах, що відбувся у соціальних науках у 1960-х роках. Щонайперше, він відбувся у річищі постмодерну й ґрунтується на відмові від «методологічного націоналізму» – тобто сприйнятті держави як базової територіально-політичної одиниці та основного актора як внутрішньої, так і міжнародної політики, який був основоположним у добі модерну з її Вестфальською системою. Відтак, у межах цієї революції відбувається деієрархізація територіально-політичних одиниць – і перехід до мережових моделей взаємин у складних політичних

системах та на міжнародній арені. На практиці це призводить до зменшення ролі національної держави й до фактичної реконструкції системи, де базовою територіально-політичною одиницею стають регіони (відповідно, ґрунтовним для розуміння нової ситуації стає процес регіоналізації) [6; 8].

Разом із тим, відбувається перехід на нижчий рівень одиниць – актуалізуються поняття «місце», «територія», «простір» тощо. Окремо слід зважити на процесах, пов'язаних з глобалізацією та появою нового політико-інформаційного простору. Відтак, відбувається і детериторіалізація політичного процесу, котра, наприклад, яскраво видна у політиках різних держав стосовно діаспор. Чільне місце в контексті «просторової революції» займає і поняття гетеротопії – простору у просторі, що функціонує за окремими правилами. Загалом, слід наголосити на тому, що цей поворот у соціальних науках відображається й у політичних стратегіях різнорівневих акторів: міжнародних організацій (ООН, Європейський Союз), держав, регіонів, локалітетів тощо. У тому числі, йдеться про стратегії реформи децентралізації [6; 7; 8].

У контексті української реформи децентралізації, що розпочалась у 2014 році і безпосередньо пов'язана з процесом вступу України до Європейського Союзу, слід зауважити на двох основоположних документах, які передували цьому процесу: Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 року Ради Європи, ратифікована Україною у 1997-му, а також на Законі про місцеве самоврядування в Україні того ж року [1; 2].

Одним з основних у Хартії є принцип субсидіарності, який передбачає те, що питання мають розв'язуватися на рівнях, де вони виникають – тобто передання відповідних повноважень, їх делегування з центру на місця, а відтак – адміністративна оптимізація та підвищення ефективності взаємодії громадянина з владними інститутами. Йдеться про просування деволюції – вид децентралізації, який розширює повноваження регіональних органів влади та їхнє представництво на державному рівні, а також збільшує участь громадян у прийнятті рішень. Цей процес базується на ідеї «дозволено все, що не заборонено», характерний для Англо-саксонського світу. Згідно з документом, актори місцевого самоврядування здатні вирішувати будь-яке питання, не виключене зі сфери їх компетенції [1].

Іншими аспектами, які відображають вплив «просторової революції» на Хартію є те, як документ трактує саме поняття місцевого самоврядування – право і спроможність місцевих органів влади згідно з законом провадити регулювання та керування значною частиною справ під власну відповідальність та в інтересах жителів спільноти. Слід також наголосити, що виняткові та повні повноваження місцевої влади не можуть скасовуватися або обмежуватися центральними або регіональними органами, якщо це не передбачене законом, говорить документ [1].

Окремо Хартія обстоює і фінансову самостійність та спроможність органів місцевого самоврядування. Не відділяючи їх від загальнонаціональної економічної системи, в тексті обстоюється право місцевих акторів на адекватні фінансові ресурси, котрими можна розпоряджатися у межах власних повноважень. Зокрема, висувається принцип, згідно з яким принаймні частину з

цих ресурсів локальні актори повинні отримувати від місцевих податків та зборів [1].

Попри те, що Хартія не виключає місцеве самоврядування з загальнонаціональної системи, про що наголошується у документі, але водночас воно обстоює деволюційні принципи та де факто сприяє процесам, котрі аналізуються у межах «просторової революції» [1].

У контексті українського закону про місцеве самоврядування слід акцентувати, що він значною мірою ґрунтується на Хартії. Так, визначення місцевого самоврядування у документі значним ступенем дублює дефініцію з міжнародного документа: йдеться про гарантоване державою право та реальну здатність територіальної громади (у цьому контексті – йдеться про мешканців, а не про територіально-політичну одиницю) самостійно або під відповідальність інституцій місцевої влади розв'язувати питання місцевого значення у межах Основного Закону (Конституції) та інших законів України. Як і в Хартії, профільний закон надає гарантії держави щодо права місцевого самоврядування. Тут слід зважити й на те, що обидва документи як відображають тенденції «просторової революції», так і відображають більш консервативні тенденції. Так, де факто, самоврядування в обох випадках делегується «згори», а не конститується «знизу», але водночас передбачаються й риси, притаманні «просторовій революції», а саме аспекту деволюції [2].

У цьому відношенні слід одразу наголосити на першій і чи не найголовнішій проблемі українського процесу децентралізації – розрив між юридичним та фактичним станом справ, а також відсутністю напрацьованої нормативно-правової бази, що дозволяла процесу реалізовуватися повною мірою. Наприклад, профільний закон передбачає різні форми народовладдя, у тому числі референдуми. На практиці ж референдуми лишаються нерегульованими, хоча з точки зору деволюції та ідеї максимального залучення громадян до процесу прийняття рішень – мали б бути включені до українського законодавства [2; 9].

Також слід зауважити на деполітизованому змісті українських органів місцевого самоврядування та відсутності легіслатури – тобто права законодавчої ініціативи. Де факто, ці інституції виконують винятково репрезентативні та виконавчі функції, що також є підтвердженням консервативних тенденцій на противагу «просторовій революції», яка б передбачала навпаки політизацію таких одиниць й збільшення їхньої функціональності [2; 9].

Іншою проблемою децентралізації в Україні є стан процесу модернізації та розбудови інститутів національної держави. У цьому відношенні можна говорити про те, що в Україні на момент початку впровадження реформи децентралізації та її реалізації цей процес не завершився до кінця. Відповідно, поточну ситуацію можна інтерпретувати як конфлікт не до кінця сформованої модерної парадигми функціонування центральної влади («методологічний націоналізм») проти постмодерної парадигми («просторова революція») [5].

Своєю чергою, цей конфлікт відбивається на тому, що в умовах шляху вступу до ЄС, відбувається з одного боку декларація шляху до деволюції та створення нових функціональних самодостатніх одиниць, з іншого – саботування цього процесу за відсутності необхідної нормативно-правової бази (як було зазначено вище із референдумами), або ж імітація таких процесів. Яскравим прикладом є оптимізація районів в Україні у 2019-2020 роках, де за першочерговими проєктами планувалось, фактично, вдатися до джеррімендерінгу, розділивши території компактного проживання національних меншин та приєднавши частини з них до великих агломерацій (Одеська та Закарпатська області). Зіткнувшись зі спротивом з боку «материнських країн» Угорщини та Болгарії, врешті-решт Україні довелося змінити проєкти оптимізації районів з урахуванням специфіки національного складу цих територій. Тут слід зазначити, що в цьому випадку вищезазначені країни ЄС також демонструють наслідки «просторової революції», коли використовують діаспори та втручаються у регіональну політику іншої держави (прояв вищезгаданої детериторіалізації та поліцентричності) [8; 9].

Питання функціональних територій в українській специфіці відображається у понятті спроможності територіальних громад. Під цим мається на увазі можливість встановлення відповідного надання послуг, зокрема в освітній, культурній, медичній, соціального захисту та інших сферах. За методикою уряду, для цього враховуються кадрові, інфраструктурні, фінансові, демографічні, географічні та інші аспекти. Також важливим нововведенням є можливість не тільки до добровільного об'єднання територіальних громад у межах укрупнення, але й до фінансування спільних проєктів, програм, утримання об'єктів декількома ОТГ. У цьому ж відношенні з позитивних аспектів є партиципаторні бюджети громад, що також є реалізацією принципу деволюції. Водночас в усіх цих випадках необхідно зважати на проблеми з реалізацією таких нововведень через фактичний стан справ з низькою ресурсною забезпеченістю від чверті до третини ОТГ в Україні в останні роки та їх залежністю від дотацій з центрального бюджету [3; 4].

В цілому, «просторова революція» знайшла відображення як в нормативно-правових документах, так і політичній практиці в умовах децентралізації в Україні, щонайбільше у процесі деволюції на шляху до вступу до ЄС. Водночас вона стикається з протидією у вигляді консервативної тенденції до централізації в умовах не до кінця сформованих інститутів національної держави. Загалом, можна частково казати про імітаційність та саботаж у відповідних реформах, але також слід зважити на позитивних аспектах, котрі в перспективі можуть стати підґрунтям до реальних змін.

### ***Список використаних джерел:***

1. Європейська хартія місцевого самоврядування. Верховна Рада України. (2025). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_036#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text) (дата звернення: 19.12.2024).

2. Закон про місцеве самоврядування в Україні. Верховна Рада України. (2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 19.12.2024).
3. Казюк, Я., Венцель, В., Герасимчук, І. (2025) Порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад (на основі показників 2021 та 2023 р.). Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porivnyalnyj-analiz-finansovoyi-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-na-osnovi-pokaznykiv-2021-ta-2023-rokiv/> (дата звернення: 19.12.2024).
4. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2024 року. Децентралізація. 2025. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/19455>(дата звернення: 19.12.2024).
5. Паламарчук, М. О. (2014) Виклики модернізації в Україні: політичні аспекти : монографія / М. Паламарчук ; за ред. О. Литвиненка. К. : НІСД.
6. Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д-ра політ. н. Хоми Н. Львів : «Новий Світ 2000», 2014. 779 с.
7. Скалацька, О.В. (2016) Перформативний аспект концепту «гетеротопія». *Вісник Черкаського університету*. № 1. С. 53–59.
8. Узун, Ю.В. (2021) Привласнення простору: організація взаємодії в складних політичних системах : монографія. Одеса: Фенікс, 378 с.
9. Koch, S., Uzun, Yu. (2020) Decentralization vs Centralization: Scenarios of Regional Development of Ukraine in the Context of Internal Stability Establishment *Przegląd Strategiczny*. № 13. С. 243–262.